ŞTEFAN CEL MARE ŞI CETATEA DE SCAUN A SUCEVEI

dr. Paraschiva Victoria BATARIUC

În secolul XVII învăţatul logofăt Miron Costin ştia că o parte a cetăţilor Moldovei au zidurile de incintă construite în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, scriind în *Cronica Polonă*: „Însă toate aceste cetăţi erau mai mici şi numai partea lor din mijloc în formă de turnuri durează de la prima clădire, iar zidurile mai late dimprejur le-au clădit domnii, atât la Hotin, cât şi la Cetatea Sucevii, a Tighinei şi la Cetatea Albă şi mai mult ca alţii Ştefan cel Bătrân, domnul cel vestit"[1].

În vara anului 1895 la Suceava începeau, sub conducerea arhitectului Carl Romstorfer, conservator pentru ducatul Bucovina al Comisiei Centrale chesaro-crăieşti pentru Monumente Istorice şi de Artă, ample lucrări de degajare a ruinelor Cetăţii de Scaun, acoperite cu pământul şi molozul depuse de-a lungul celor două veacuri de când acest edificiu fusese distrus. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că niciodată arhitectul Romstorfer nu a considerat lucrările executate sub conducerea sa drept cercetări arheologice, ci „săpături care să facă cu putinţă urmărirea direcţiunii celor mai importante ziduri ale cetăţii şi stabilirea planului acesteia în părţile ei principale"[2].

Lucrările de degajare a zidurilor Cetăţii de Scaun i-au permis arhitectului Romstorfer să considere că fortificaţia suceveană a fost edificată în timpul domniei lui Petru I, concomitent cu biserica Mirăuţi, în intervalul 1380-1390[3]. Pe de altă parte, observaţiile făcute l-au condus pe Romstorfer la ipoteza că zidul exterior de incintă al cetăţii a fost construit în două etape, pe care însă nu le încadrează cronologic. Aceeaşi observaţie a fost făcută şi în cazul turnurilor notate în plan 22 şi 23, având într-o primă fază o formă rectangulară şi fiind transformate în bastioane semicirculare[4].

Cercetările arheologice sistematice au debutat la Suceava în vara anului 1951, fiind iniţiate de un colectiv de specialişti sub conducerea profesorului Ion Nestor. Colectivul de arheologi de la Suceava şi-a concentrat, încă de la început, eforturile de cercetare asupra Cetăţii de Scaun şi a vastului platou de pe latura estică, numit de localnici Câmpul Şanţurilor, datorită faptului că mai era brăzdat de vechile fortificaţii căzăceşti din 1653, denumire intrată şi în literatura de specialitate[5]. A fost confirmată ipoteza formulată de Romstorfer în legătură cu perioada de început a cetăţii, în vremea domniei lui Petru I[6], dar în acelaşi timp au fost precizate diferitele etape în evoluţia acestui important monument de arhitectură medievală[7], pe Câmpul Şanţurilor fiind descoperite importante vestigii legate de viaţa aulică, dar şi de cea cotidiană a Cetăţii de Scaun[8].

Dacă toţi cei care s-au ocupat de istoria cetăţii sucevene sunt de acord că lucrările de reamenajare a fortificaţiei muşatine datează din timpul domniei lui Ştefan cel Mare, cercetările arheologice au permis efectuarea unor observaţii de detaliu care, coroborate cu informaţii heraldice, au dus la stabilirea etapelor de realizare a acestor lucrări.

Într-o primă fază, anterioară campaniei sultanului Mehmed al II-lea din vara anului 1476, pe mijlocul vechiului şanţ de apărare, amenajat în aceeaşi etapă cu fortul muşatin – aşa-numitul şanţ I – a fost înălţată o

1. M. Costin, *Cronica Ţărilor Moldovei şi Munteniei (Cronica Polonă)*, în *Opere*, ed. P.P.Panaitescu, Bucureşti, 1958, p.205.
2. C. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 şi 1904*, Bucureşti, 1913, pp.29-30, 109-111.
3. *Ibidem*, pp.20-21.
4. *Ibidem*, pp.41-44, pl.II.
5. I. Nestor, *Epoca lui Ştefan cel Mare în lumina săpăturilor arheologice de la Suceava*, în vol. *Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1964, pp.238-240.
6. M. D. Matei, *Când şi cine a construit Cetatea de Scaun de la Suceava*, în vol. *Contribuţii arheologice la istoria oraşului Suceava*, Bucureşti, 1963, pp.114-115; V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările române*, vol.I, Bucureşti, 1959, p.292-293.

https://biblioteca-digitala.ro

pânză de zid cu o grosime de circa 1,50 m şi înălţimea de 15 m, faţă de baza şanţului, pânză de zid prevăzută la exterior cu turnuri de apărare pătrate şi, din loc în loc, contraforturi masive, patru pe latura de est şi şase pe cea de sud, dar şi creneluri situate atât în zona inferioară, la o distanţă de circa 4 m între ele, dar şi altele, aflate cu siguranţă, la partea superioară[9]. În aceeaşi etapă, în spaţiul curţii exterioare, creată prin înălţarea celei de a două incinte, dar şi prin astuparea unei porţiuni a şanţului I, în zona de sud-vest a fost construit un zid, cu grosimea de aproximativ 1 m, perpendicular pe turnul R38 al fortului muşatin şi pe turnul R23 al pânzei nou edificate[10]. A fost formulată ipoteza că înălţarea acestui zid, rămas necunoscut lui Romstorfer, a avut loc în aceeaşi etapă constructivă cu prima incintă exterioară, etapă încadrată cronologic în perioada anilor 1475-1477[11].

Descoperirea, în vara anului 1971, cu ocazia lucrărilor de restaurare a fortului muşatin, refolosită ca piatră de construcţie, a unei steme cu pisanie de la Ştefan cel Mare, datând din 8 septembrie 1477 a permis formularea unor ipoteze legate de perioada edificării primei pânze a zidului de incintă[12]. S-a presupus că prima pânză de zid a fost înălţată în două etape: porţiunile de pe laturile de est şi sud ale fortului muşatin, precum şi zidul perpendicular pe turnurile R38 şi R23 au fost terminate înainte de asediul otoman din vara anului 1476, în timp ce zonele de vest şi nord, apărate natural de panta ce în unele locuri depăşeşte un unghi de 45ş, au fost realizate după încheierea ostilităţilor[13]. Încheierea acestor prime lucrări de fortificaţii la Cetatea de Scaun a fost marcată de stema cu pisanie din 8 septembrie 1477. După terminarea lucrărilor de edificare a primei pânze de zid a incintei exterioare, suntem de părere că zidul perpendicular pe turnurile R38 şi R23 a fost demantelat, pentru a nu împiedica circulaţia în curtea exterioară, nou creată.

Cu ocazia construirii zidului exterior de incintă a fost astupată şi o parte a primului şanţ de apărare al cetăţii, în umplutura căruia a fost descoperită o cantitate impresionantă de moloz, între care se găseau şi blocuri de piatră profilate sau acoperite cu pictură, cât şi fragmente de frescă, provenite de la demolarea vechiului paraclis[14]. Această descoperire permite formularea ipotezei că, în epoca în care a fost edificată prima pânză de zid a incintei exterioare, în cetate au avut loc şi lucrări de restructurare, de reamenajare a spaţiilor interioare, paraclisul fiind unul din aceste spaţii, dar nu singurul, având în vedere cantitatea impresionantă de moloz depusă, în unele locuri grosimea acesteia depăşind 3 m[15]. În această fază constructivă de sporire a capacităţii de apărare a Cetăţii de Scaun au fost, se pare, înălţate şi curtinele fortului muşatin[16].

Asediul otoman din vara anului 1476 nu a dus la cucerirea Cetăţii de Scaun, care a rezistat acestei dure încercări, dar a avut un rezultat pe care puternicul sultan nu a avut cum să-l prevadă. Asediul a arătat că lucrările de fortificaţii efectuate erau insuficiente. Zidul exterior de incintă nu era îndeajuns de masiv pentru a rezista unui asediu prelungit, iar turnurile rectangulare erau şi ele vulnerabile atât la loviturile pieselor de artilerie, cât mai ales nu permiteau amplasarea unor tunuri pe platformele superioare. Se impunea continuarea lucrărilor de sporire a capacităţii de rezistenţă a cetăţii.

Referitor la perioada de execuţie a acestei etape de fortificare a Cetăţii de Scaun, opiniile sunt împărţite. Unii istorici sunt de părere că aceste lucrări au fost realizate în deceniul nouă al secolului XV, după campania otomană din toamna anului 1485[17], finalizarea lor fiind marcată de stema cu pisanie

7. *Ibidem*, pp.706-707; M. D. Matei, *op. cit.*, pp.116-122; M. D. Matei şi Al. Andronic, *Cetatea de Scaun a Sucevei*, Bucureşti, 1965, pp.23-41.
8. I. Nestor et alii, *Şantierul Suceava*, în *SCIV*, 4, 1953, 3-4, pp.345-364; B. Mitrea et alii, *Şantierul arheologic Suceava – Cetatea Neamţului*, în *SCIV*, 5, 1954, 1-2, pp.278-290; idem, *Şantierul arheologic Suceava – Cetatea Neamţului*, în *SCIV*, 6, 1955, 3-4, pp.757-768; I. Nestor et alii, *Şantierul arheologic Suceava. Raport preliminar asupra săpăturilor din campania anului 1955*, în *Materiale*, IV, 1957, pp.242-252; idem, *Şantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, V, 1959, pp.594-604; T. Martinovici, Şt. Olteanu, *Şantierul Suceava*, în *Materiale*, VI, 1959, pp.679-687; V. Vătăşianu et alii, *Şantierul arheologic Suceava, în Materiale*, VII, 1961, pp.622-625; M. D. Matei et alii, *Şantierul*

https://biblioteca-digitala.ro

descoperită în faţa încăperii R6[18]. Datată iniţial în timpul lui Ştefăniţă Vodă[19] şi apoi redatată în anii 1500-1502[20], stema cu pisanie a fost încadrată, pe criterii ce ţin de arta heraldică, în anul 1492[21].

O altă opinie este aceea că noile lucrări de edificare a celei de a doua pânze de zidărie au fost întreprinse imediat după asediul din anul 1476[22]. Această ipoteză, pe care ne-am însuşit-o şi noi, se bazează pe considerentul că Ştefan cel Mare, văzând deficienţele construcţiei realizate în prima fază şi aflat în plină campanie de luptă antiotomană, nu şi-a putut permite să aştepte să treacă un deceniu pentru a spori capacitatea de apărare a cetăţii. Inscripţia descoperită în faţa încăperii R6 şi controversată din punct de vedere al încadrării cronologice, des invocată în datarea terminării lucrărilor de edificare a zidului de incintă, putea să facă referiri şi la un alt eveniment important din viaţa Cetăţii de Scaun, posibil finalizarea lucrărilor de reamenajare a spaţiului interior.

În faza a doua a lucrărilor de fortificare a Cetăţii de Scaun, primei incinte exterioare i s-a adosat un alt zid, cu o grosime de 2-4 m, iar turnurile pătrate au fost transformate, prin adăugarea unei mase de zidărie, cu aceleaşi dimensiuni ca şi ale noului zid, în bastioane semicirculare, propice amplasării turnurilor pe platformele superioare şi având o rezistenţă sporită în faţa loviturilor de ghiulele, care ricoşau lovindu-se de suprafeţele curbe ale paramentelor. Pentru a se conferi noului zid de incintă al cetăţii o stabilitate sporită, în zona de nord-est, în sectorul poartă, unde se află bastioanele R8 şi R11, constructorii au realizat o platformă de zidărie, de formă neregulată. Pe platformă, în plan retras faţă de marginea acestei structuri, a fost ridicat zidul cetăţii, dovedind încă o dată grija constructorilor pentru rezistenţa sporită a incintei, într-o zonă cu probleme legate de natura terenului[23].

În urma acestor lucrări, cetatea, a cărei suprafaţă a ajuns să însumeze aproximativ 7500 mp, a luat o formă stelată, având un număr de bastioane mai mare decât cele nouă care se mai păstrează până în zilele noastre[24].

Tot acum a fost amenajat şi noul şanţ de apărare – şanţul II – existent şi astăzi, prin lărgirea celui anterior, în zonele de est şi sud-est, păstrându-se adâncimea şanţului vechi, în timp ce pe laturile de sud-vest şi vest a fost înălţat un val de apărare, format dintr-o parte a pământului rezultat din săparea şanţului. O altă parte a pământului rezultat din săparea şanţului II a fost depusă pe Câmpul Şanţurilor, începând chiar de pe marginea acestuia, în porţiunile de est şi sud-est, pentru a înălţa această parte a platoului şi a contribui, într-o oarecare măsură, la protejarea zidurilor cetăţii de tirul artileriei inamice[25]. După lărgirea şanţului de apărare, peretele platoului în zonele de est şi sud-est a fost consolidat prin ridicarea unui zid de piatră întărit cu contraforturi, aşa numita contraescarpă, menită a împiedica dărâmarea malului şi în ultimă instanţă umplerea cu pământ a şanţului de apărare[26].

A fost amenajată şi o nouă intrare în cetate, în zona de est, vechea poartă arcuită care se găsea pe latura de sud a fortului muşatin fiind astupată. Intrarea în cetate se făcea cu ajutorul unui pod, care se sprijinea pe doi piloni de zidărie masivă, de formă rectangulară, situaţi în mijlocul şanţului de apărare. Prima intrare, aflată în imediata apropiere a podului, era prevăzută cu o poartă de lemn, formată din două părţi întărite cu balamale simple, masive, de fier, urma unei părţi a acestei porţi, carbonizată, a fost găsită prăbuşită în şanţul de apărare[27].

În timpul domniei lui Ştefan cel Mare au fost întreprinse ample lucrări de amenajare atât a spaţiilor interioare, cât şi de realizare a detaliilor decorative, lucrări care au remodelat,

arheologic Suceava, în *Materiale*, VIII, 1962, pp.752-756; R. Popa, M.Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturii de civilizaţie medievală românească. O casă a domniei şi o sobă monumentală de la Suceava din vremea lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1979, passim; P. V. Batariuc, *Necropola medievală de la Suceava – Câmpul Şanţurilor*, în *ArhMold*, XVI, 1993, pp.229-249.

9. M. D. Matei, *op. cit.*, pp.119-120.

10. M. D. Matei, E. I. Emandi, *Cetatea de Scaun şi Curtea Domnească din Suceava*, Bucureşti, 1988, pl. XXX.

11. *Ibidem*, p.92.

12. M. D. Matei, *O nouă stemă cu pisanie de la Ştefan cel Mare descoperită la Cetatea de Scaun a Sucevei*, în *SCIV*, 24, 1973, 2, pp.323-329, fig.1.

13. *Ibidem*, pp.327-328.

14. V. Vătăşianu, *op.cit.*, p.394; M. D. Matei, *Când şi cine a construit Cetatea de Scaun de la Suceava, în vol. Contribuţii arheologice la istoria oraşului Suceava*, Bucureşti, 1963, pp. 122-127.

https://biblioteca-digitala.ro

după gustul vremii, bătrânul fort muşatin. Severele faţade din piatră de gresie ale fortului au fost împodobite cu un adevărat ansamblu de ceramică monumentală: discuri şi butoni ornamentali, precum şi cărămizi smălţuite. Erau folosite discuri decorate cu motive ce ţin de repertoriul gotic, încărcate de un profund simbolism legat de mentalitatea medievală: rozete tip „vârtej", leul „rampant", cerbul, Grifonul, omul care ţine în mâini câte un peşte, balaurii încleştaţi în luptă, dar şi butoni pătraţi şi triunghiulari, acoperiţi cu smalţ colorat în diverse nuanţe de verde, galben, brun[28]. Şiruri de cărămizi smălţuite în verde şi albastru de peruzea veneau să completeze frizele de discuri şi butoni ornamentali, formând o parură colorată care, în lumina zilei, împodobea partea superioară a zidurilor întregului fort subliniind[29] detaliile arhitectonice precum cornişele şi ferestrele. Prezenţa decorului ceramic format din cărămizi smălţuite, butoni ornamentali şi discuri figurate, despre care ştim că a fost utilizat în intervalul 1487-1496[30], permite şi încadrarea cronologică în penultimul deceniu al secolului XV a lucrărilor de reamenajare a paraclisului, cel puţin la exterior. Dar paraclisul a suferit şi modificări interioare. Într-o perioadă anterioară anului 1476 a fost realizată o nouă pictură, în frescă, cea veche, care data din timpul domniei lui Alexandru cel Bun fiind îndepărtată şi depusă, pentru a nu fi pângărită, în umplutura şanţului I[31]. Este dificil, de altfel, de precizat perioada cronologică când turnul de apărare de pe latura estică a fortului muşatin a fost transformat pentru a adăposti absida altarului cu cele două nişe ale pastoforiilor. Judecând după fragmentele de zidărie acoperite cu tencuială şi frescă descoperite în umplutura şanţului I, putem să avansăm ipoteza că înainte de anul 1476 au avut loc şi lucrări care au schimbat nu doar înfăţişarea exterioară a paraclisului sau pictura, cât şi forma sa, poate chiar structura constructiva ori planimetrică.

Acum, în timpul domniei lui

15. *Ibidem*, p.126.
16. M. D. Matei, E. I. Emandi, *op.cit.*, p.92.
17. *Ibidem*, p.93.
18. B. Mitrea et alii, *Şantierul arheologic Suceava – Cetatea Neamţului*, în *SCIV*, 5, 1954, 1-2, p.268.
19. *Ibidem*.
20. C. Bălan şi Şt. Olteanu, *Stema cu pisanie din vremea lui Ştefan cel Mare descoperită la Cetatea de Scaun a Sucevei*, în *BMI*, 1, 1970, p.61, fig.1.
21. Şt.S. Gorovei, *Les armoiries de la Moldavie et ses princes rcgnants (XIV-XVI-e siccles)*, în *Recueil du XI Congres International des Sciences Généalogiques et Héraldiques*,

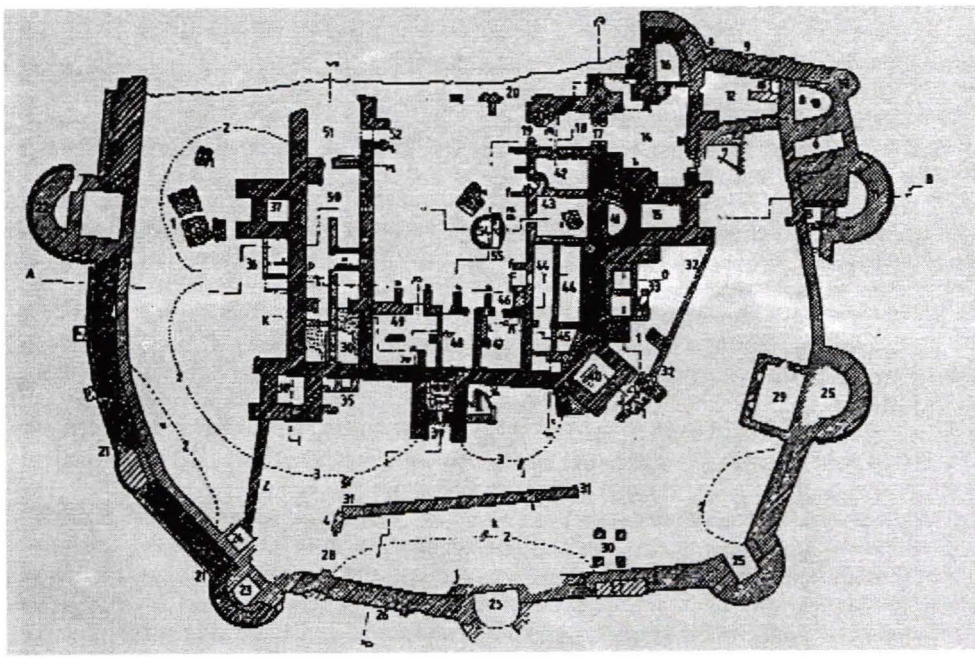

Planul cetăţii Suceava

https://biblioteca-digitala.ro

Ştefan cel Mare, a fost modificat nu doar aspectul cromatic al faţadelor, dar şi întregul sistem decorativ realizat din piatră cioplită. Ferestrele şi uşile au fost prevăzute cu ancadramente cioplite cu baghete care se întretaie la colţuri, dar şi cu arce în plin cintru, realizate din bolţari masivi[32]. În cursul cercetărilor arheologice au fost descoperite în „cursa de şoareci" – spaţiul R6 din plan –, mai multe fragmente de ancadramente de fereastră, decorate cu baghete încrucişate, portaluri cu muluri în formă de toruri şi cavete dispuse în retragere şi având baza decorată cu caneluri oblice[33], precum şi fragmente de la două balustrade ornamentate cu trasee gotice în relief[34]. Una din aceste balustrade prezintă certe analogii cu balustrada pridvorului bisericii de la Bălineşti, cât şi cu balustrada capelei castelului din Hunedoara[35]. Analogiile oferite de balustrada de la Bălineşti se constituie într-un argument pentru încadrarea cronologică a acestor detalii de arhitectură în ultimul deceniu al secolului XV. Din alt punct de vedere, aceste elemente decorative sculptate în piatră ce prezintă analogii în Transilvania, dar şi în spaţiul central-european sunt dovezi ale prezenţei în teritoriul est-carpatic a unor meşteri veniţi tocmai din aceste zone[36].

Datorită naturii sale de fortăreaţă, doar o parte a încăperilor Cetăţii de Scaun – ca de altfel şi a celorlalte cetăţi din Moldova – au fost prevăzute cu instalaţii de încălzire. Considerăm că din numărul încăperilor din cetate, doar o parte, precum cele destinate oştenilor ori curtenilor, camerele de gardă, iatacurile domneşti sau „sala sfatului domnesc" au fost înzestrate cu sobe de cahle. O altă parte a încăperilor cetăţii: pulberăria, depozitele de alimente şi muniţii, închisoarea, dar şi paraclisul şi pivniţele nu au beneficiat de instalaţii de încălzire.

Repertoriul ornamental al cahlelor descoperite la Cetatea de Scaun datând din timpul domniei lui Ştefan cel Mare este variat şi complex, marile teme decorative fiind subsumate mentalităţii medievale: motive geometrice, vegetale, heraldice, zoomorfe, fabule şi povestiri cu animale, scene inspirate de eposul cavaleresc şi viaţa de curte, subiecte religioase[37]. Ceea ce diferenţiază cea mai mare parte a cahlelor descoperite la Cetatea de Scaun este calitatea lor de excepţie din punct de vedere al execuţiei tehnice. Se confirmă ipoteza formulată cu aproape trei decenii în urmă de regretatul Radu Popa, conform căreia cele mai izbutite cahle au fost utilizate la construirea unor sobe în încăperi reprezentative din Cetatea de Scaun şi Curtea Domnească[38]. Dar nu putem neglija faptul că în cuprinsul Cetăţii de Scaun au fost descoperite şi cahle mai puţin izbutite, cu detalii greu lizibile şi stilizare excesivă. Presupunem că sobe realizate din astfel de cahle se găseau amplasate în încăperi mai puţin importante, locuite de oşteni sau curteni.

În spaţiul care urma să fie încălzit, sobele erau gândite, proiectate ca piese cu funcţionalitate multiplă, ca instalaţie de încălzit, în funcţie de forma, dimensiunile şi destinaţia acelui spaţiu, dar şi ca obiect decorativ principal, în armonie cu celelalte elemente ornamentale: ţesături şi broderii, picturi murale, argintărie, mobilier, plăci pavimentare divers colorate, farfurii smălţuite.

Este posibil ca lucrările de amenajare a spaţiilor interioare ale Cetăţii de Scaun să se fi desfăşurat într-o perioadă mai lungă de timp, în deceniile opt şi nouă ale secolului XV şi încheiată odată cu anul 1487, când atenţia lui Ştefan cel Mare va fi atrasă de construirea a numeroase biserici şi mănăstiri. Considerăm că în anul 1487, prin ctitoria mănăstirii de la Pătrăuţi şi a bisericii Sfântul Procopie de la

Liege, 29 mai – 2 juin, Braga, 1973, p.269; D Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p.118 şi nota 2.

22. Al. Andronic, *Cercetări arheologice privind unele curţi domneşti şi cetăţi medievale din România*, în *SAI*, XIII, 1969, p.76; L. Chiţescu, *Fortificaţiile Moldovei în timpul lui Ştefan cel Mare*, în *SMMIM*, 7-8, 1974, 1975, pp.103-104.

23. M. D. Matei, *Cronologia unor amenajări din zona porţii Cetăţii de Scaun a Sucevei*, în *SCIVA*, 26, 1975, 1, pp.108-109, fig.1.

24. C. A. Romstorfer, *op.cit.*, pl.II.

25. M. D. Matei, *Când şi cine a construit Cetatea de Scaun de la Suceava*, în vol. *Contribuţii arheologice la istoria oraşului Suceava*, Bucureşti, 1963, p.128 şi nota 11.

26. *Ibidem*, p.128.27. M. D. Matei, *Cronologia unor amenajări din zona porţii Cetăţii de Scaun a Sucevei*, în *SCIVA*, 26, 1975, 1, p.109 şi fig.1.

28. C. A. Romstorfer, *op. cit.*, pp.78-79, fig.79, 80.

https://biblioteca-digitala.ro

Bădeuți a debutat o nouă etapă constructivă, cea de edificare a unor lăcașe de cult – câte unul pentru fiecare bătălie purtată, după tradiție -, după ce în anii anteriori, în Moldova a fost realizat un sistem defensiv coerent, prin ridicarea unor cetăți sau prin reamenajarea, în sensul creșterii puterii defensive a celor existente.

Oricum, la sfârșitul secolului XV, lucrările de reamenajare a Cetății de Scaun a Sucevei erau, în linii mari, încheiate, iar stema cu pisanie descoperită în anul 1953 în fața încăperii R6 și datată pe criterii ce țin de artă heraldică în 1492, marchează, după opinia noastră, tocmai finalizarea acestor lucrări.

RÉSUMÉ

Construite a la fin du XIV-eme siècle sous le regne de Pierre I, la Cité Princiere a été consolidée par Étienne Le Grand pour croître son pouvoir de défense dans les conditions de l'utilisation généralisée de l'artillerie a l'Est de l'Europe.

Dčs le XVII-e siecle, le chroniqueur Miron Costin savait que les murs d'enceinte, „les murailles plus larges tout autour" ont été construits par „Étienne Le Vieux, le vod'vode fameux"; les recherches archéologiques ont permis d'effectuer quelques observations en détail et d'établir les étapes de réalisation de ces travaux.

Le mur extérieur d'enceinte a été édifié pendant deux phases: une avant le siege ottoman de l'été de l'an 1476 et la deuxieme, immédiatement aprčs cet événement de l'histoire de la cité. On a obstrué avant la construction du mur extérieur le premier fossé de défense du XIV-e siecle, et ensuite, on a aménagé le second fossé; on a réalisé l'entrée sur le côté Est, mais aussi la contre escarpe ŕ l'Est et au Sud-Est.

On a restructuré aussi les espaces intérieurs ; on a aménagé des poeles, dont quelques unes monumentales composées de carreaux de poęle figurés; les parements extérieurs ont été décorés de disques et de boutons émaillés en divers nuances de vert, jaune, brun. En męme temps, on a modifié la chapelle de la cité, les murs intérieurs de laquelle ont été couverts de peinture en fresque.

Forteresse militaire, endroit de refuge du vod'vode et de sa famille pendant des temps de malheur, la Cité Princiere a toujours été au centre des préoccupations d'Étienne Le Grand qui, pendant tout son regne s'est montré préoccupé de l'entretien de celle-ci.

29. B. Mitrea și alții, *op. cit.*, p.259.
30. P. V. Batariuc, *Decorul ceramic al monumentelor din Moldova medievală. Secolele XIV-XVII*, în *SCIA-AP*, 42, 1995, pp.13-14.
31. B. Mitrea și alții, *op. cit.*, p.268.
32. C.A. Romstorfer, *op. cit.*, pp.68-72, fig.48.
33. M. Dordea-Voitec, *Reflexe gotice în arhitectura Moldovei*, Bucureşti, 1976, fig.73-79.
34. *Ibidem*, pp.40-41 fig.13-15, 84.
35. C. Popa, *Bălineşti*, Bucureşti, 1981, pp.14,15 fig.8; I. Lazăr, V. Răceanu, L. Evellei, *Castelul Corvineştilor. Hunedoara*, Bucureşti, 1976, fig.32.
36. M. Dordea-Voitec, *op. cit.*, pp.36-52.
37. C. A. Romstorfer, *op. cit.*, pl.V-VI; R. Gassauer, *Teracote sucevene*, în *BCMI*, XXVIII, 1935, pp.145-164, fig.12, 16-18, 22-31, 33-35, 39; P. V. Batariuc, *Cahle din timpul domniei lui Ştefan cel Mare descoperite la Cetatea de Scaun de la Suceava*, în *AT*, X, 2001, sub tipar.
38. R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, op.cit., pp.123-133.

https://biblioteca-digitala.ro